

MUHTÂRÜDDİN AHMED

(مختار الدين أحمد)

(1924-2010)

Hindistanlı âlim,
Arap ve Fars dilleri araştırmacısı,
nâşir.

14 Kasım 1924 tarihinde Hindistan'ın Bihâr eyaletinin başşehri Patna'da doğdu. Babası Mevlânâ Zaferüddin Bihârî Kâdîrî Rızvî, Hint alt kıtasında Birelvî cemaatinin kurucusu Rızâ Han Birelvî'nin müridi ve halifesiydi. Soyunun yedinci nesleden Abdülkâdir-i Geylânî'ye kadar vardığı söylenir. Arapça, Farsça ve Urduca'yı ailesinde öğrendi. Kur'an'ı ezberlemesinin ardından ilk öğrenimini Patna'da tamamladı. Burada altı yıl boyunca hadis tahsil etti. 1943'te Aligarh İslâm Üniversitesi'ne girdi. 1949 yılında üniversitede Arap dili konusunda yüksek lisans, 1952'de Abdülazîz el-Meymenî yönetiminde Arap edebiyatında doktora yaptı. Tezini hazırlarken Lytton Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Doktorası, VII. (XIII.) yüzyılda yaşamış Iraklı edip ve şair Sadreddin el-Basrî'nin *el-Ĥamâsetü'l-Başriyye* adlı şiir antolojisinin tahkikidir. Alman şarkiyatçısı Fritz Krenkow kendisini beğenmiş ve Hellmut Ritter'e tavsiye etmiş, Alman Şarkiyat Enstitüsü tarafından tezinin basılmasını önermiştir.

Muhtârüddin, Ocak 1953'te Aligarh İslâm Üniversitesi'nin Arapça bölümünde okutman olarak göreve başladı. Aynı yılın ekim ayında Rockefeller bursunu kazanıp Oxford Üniversitesi'ne gitti. Burada Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb gözetiminde "Social Criticism in Modern Arabic Literature" adıyla bir çalışma yaptı. Avrupa'da iken akademisyenler ve hocalarla kurduğu ilişki onun araştırma yeteneğinin gelişmesine katkı sağladı. İngiltere'nin yanı sıra Hollanda, İskoçya, Almanya ve Fransa'ya gidip kütüphanelerden ve diğer araştırma kurumlarından çalışmaları için malzeme toplayarak Oxford'a döndü. 1956'da birkaç ay kaldığı Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Suriyeli edip ve şair Emînüddin eş-Şeyzerî'nin (ö. 626/1229) son Yemen Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Mes'ûd Selâhaddin Yûsuf'un kütüphanesi için hazırladığı bir şiir ve nesir antolojisi olan *Cemheretü'l-İslâm zâtü'n-neşr ve'n-nizâm*'in yegâne nüshası (Leiden Üniversitesi Ktp., nr. 480) üzerine inceleme yaptı, değerlendirme ve eleştiriler kaleme aldı. Akademik ha-

Muhtârüddin
Ahmed

yatının ilk döneminde "Ârzü" mahlasıyla şiirler yazan Muhtârüddin daha sonra şiirle fazla uğraşmadı. Avrupa'ya gitmeden önce Aligarh İslâm Üniversitesi Kütüphanesi yazmalar bölümü sorumlusu ve kütüphane müdür muavini olarak çalışmıştı. 1956'da Hindistan'a dönünce Aligarh İslâm Üniversitesi'nin Arapça bölümünde akademik faaliyetini sürdürdü. 1960-1968 döneminde *Mecelle-i 'Ulûm-i İslâmiyye*'nin yayın müdürlüğünü yaptı, 1976'da el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Hindî'yi kurdu. Bu kurumun çıkardığı *Mecelletü'l-Mecma'î'l-ilmîyyi'l-Hindî*'nin yayın hayatı on iki yıl sürdü. 1968'de üniversitenin İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürlüğüne, 1975'te Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. 1988'de profesör oldu, Patna'daki Mevlânâ Mazharü'l-Hak Arapça ve Farsça Üniversitesi'ne kurucu rektör yardımcısı olarak tayin edildi. 30 Haziran 2010'da Aligarh'ta vefat etti ve orada defnedildi.

Bir dönem *Journal of Islamic Studies* ve *Mecelletü'l-Mecma'î'l-ilmîyyi'l-Hindî*'nin editörlüğünü de yapan Muhtârüddin Hindistan, Kahire, Dimaşk, Amman gibi yerlerdeki akademi ve kuruluşların üyesiydi. Ayrıca birçok onur belgesi ve ödül almış, 1965'te kendisine Leknev Meer Akademisi ödülü, 1983'te şair Esedullah Gâlib-i Dihlevî üzerine yaptığı çalışmalar dolayısıyla Hindistan cumhurbaşkanı şeref belgesi olan Gâlib ödülü verilmiştir. 1988'de doğumunun 64. yılı dolayısıyla onun edebiyatta ve eğitimdeki hizmetlerinin tanıtılması için Mâlik Râm tarafından hazırlanan ve hakkında yazılmış makalelerden oluşan "Nezr-i Muhtâr" adlı bir çalışma yapılmış, ayrıca Atâ Hurşîd ile Mihr-i İllâhî Nedîm *Muhtârname* adıyla bir monografi kaleme almıştır (Aligarh 2002). 2001 ve 2005'te İmam Ahmed Rızâ ödülüne de lâyık görülmüştür.

Eserleri. Neşir. Arapça: İbn Bükeyr Hüseyin b. Ahmed es-Sayrafî el-Bağdâdî, *Fezâ'ilü men ismühü Ahmed ve Muhammed* (Aligarh 1960); Hâlidîyyân, *el-Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne* (Aligarh 1963); Sadreddin el-Basrî, *el-Ĥamâsetü'l-Başriyye* (I-II, Haydarâbâd-Dekken 1383/1963; Beyrut 1983); Müberred, *Risâletü'l-Müberred ilâ Ahmed b. Vâsîk-Billâh (fi'l-belâğa)* (Aligarh 1968, bu neşirde hattat İbnü'l-Bevvâb nüshası esas alınmıştır); *el-Ĥaşîdetü'd-Dâliyye (fi medhi'n-nebi 'aleyhi's-selâm) li'l-A'sşâyî'l-Kebîr (el-Müşrik) ma'a şerhi Eminiddin eş-Şeyzerî* (Aligarh 1965); Abdülazîz el-Meymenî, *Mecâlisü'l-Meymenî (Mecelletü'l-Mecma'î'l-ilmîyyi'l-Hindî, sy. 11, Aligarh 1986)*; Kutbe b. Evs el-Hâdire ez-Zübânî, *Dîvânü Şî'ri'l-Hâdire* (Râmpûr 2010); *Maĥâlât-ı 'Arşî* (Delhi 1965). Farsça: Seyyid Velîyullah Ferahâbâdî, *Tezkire-i Şu'arâ-yi Ferah'âbâd* (Delhi 1956, *Tarih-i Ferah'âbâd*'ın dördüncü bölümü); Şâh-ı Zuhûrüddin-i Hâtim-i Dihlevî, *Dîvân-ı Fârisî-i Ĥâtim-i Dihlevî* (Râmpûr 2010). Urduca: Seyyid Ekber Hüseyin Ekber Allahâbâdî, *Ĥuĥûĥ-i Ekber* (Aligarh 1951, Allahâbâdî'nin mektupları); Fazl Ali Fazlî, *Kerbel Kethâ* (Patna 1965); Haydar Bahş-i Haydarî, *Gülşen-i Hind* (Delhi 1967, 289 Urdu şairinin biyografisi); Sadreddin Âzurdeh-i Dihlevî, *Tezkire-i Âzurdeh* (Delhi 1970); *Dîvân-ı Ġulâm Yahya Ĥuzûr-i 'Azîm'âbâdî* (Delhi 1977).

Katalog: *Fihrist-i Maĥtûât-ı 'Arabî ve Fârisî ve Urdü Zahire-i Aĥsen-i Mâr Herevî Latin Laybriri Muslim Yuniversity-i 'Aligarh (Oriental College Magazine, XXXII/1, Lahor, Kasım 1955, s. 25-56)*; *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Maulana Azad Library, Aligarh Muslim University* (haz. Saiyid Athar Abbas Rızvî, gözden geçiren: Muhtârüddin Ahmed, Aligarh 1969). Muhtârüddin Ahmed'in Hindistan, Pakistan, Suriye ve Irak'ta çıkan dergilerde Arapça, Urduca ve İngilizce birçok makalesi yayımlanmış, Aligarh'ta basılan *Mecelletü'l-Mecma'î'l-ilmîyyi'l-Hindî*'de de Arapça makaleleri çıkmıştır (makalelerinin tam listesi için bk. Atâ Hurşîd – Mihr-i İllâhî Nedîm, *Muhtârname*, Aligarh 2002, s. 68-127).

BİBLİYOGRAFYA :

Ârif Nevşâhî, *Bihârat min Maĥtûât ki Fihristeyn*, Lahor 1988, s. 95; *Nezr-i Muhtâr* (haz. Mâlik Râm), New Delhi 1988, s. 11-45, ayrıca bk. tür. yer.; Nezîr Ahmed, "Profesör Muhtârüddin Ahmed", a.e., s. 47-58; Ġiyân Çend, "Duktur Muhtârüddin Ahmed be-Ĥayşiyet-i Muĥâĥĥĥ", a.e., s.

71-95; Atâ Hurşîd – Mihr-i İlahî Nedîm, *Muhtâr-nâme: Muhtârüddîn Ahmed ki Maqâlât ve Teşârif kâ Mevzu'âtı ve Veżâhâtı İşârîyye*, Aligarh 2002, s. 9-31, ayrıca bk. tür.yer.; Şâhid Mâhîlî, *Profesör Muhtârüddîn Ahmed: Muhaqqıq ur Dânişver, Mürettib*, New Delhi 2005; Atâ Hurşîd, "Profesör Muhtârüddîn Ahmed Ârzû", *Hemâre-yi Zebân*, sy. 15-21, New Delhi 2010, s. 7-8.

ÂRİF NEVŞÂHÎ

MÛKRİYÂNÎ

(موکریانی)

Hüseyn Hüzni b. Seyyid Abdillatif
b. İsmâil Mûkriyânî (Mûkriyânî)
(1893-1947)

**Kürt matbaacılığının
önde gelen isimlerinden tarihçi,
gazeteci ve nâşir.**

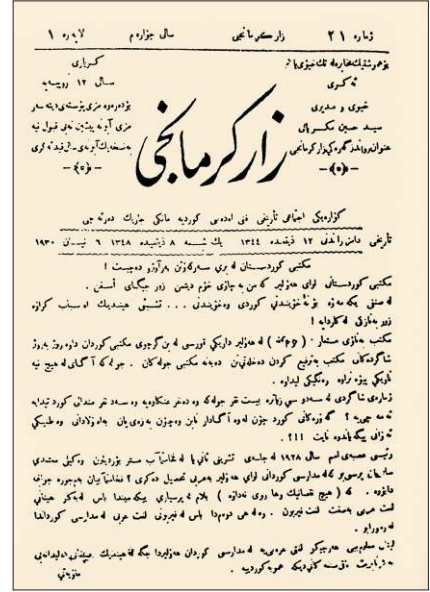
12 Eylül 1893'te İran'ın Kürdistan bölgesinde Sâvucbulâğ (Sâblâğ: Türkçe Soğukbulak'tan, bugünkü Mehâbâd) kazasına bağlı Hacıhasan köyünde doğdu. Diğer kaynakların aksine Suveyrekî'nin, doğum tarihini 1886 şeklinde kaydetmesi yanlış olmalıdır. Nisbesinden, Mehâbâd'ın merkez olduğu Mûkriyân bölgesini yurt edinen Mûkrî (Mûkrî) kabilesine mensubiyeti anlaşılmaktadır. Hayatına dair bilgiler sadece *Pişkevî'nin* adlı kitabına kardeşi Giv Mûkriyânî'nin yazdığı önsözde yer almaktadır (Celilê Celil, s. 92). Buna göre ilk eğitimi babası ve dayısından, ardından çevredeki medreselerde aldıktan sonra genç yaşta Merâga, Tebriz ve Erivan'a giderek tahsil gördü. 1905'te gittiği Moskova ve Petersburg'da iki yıl kalıp Rusça öğrendi; ardından bir süre bulunduğu Hindistan ve Afganistan'dan sonra İstanbul'a gitti. Burada iki yıl ikamet ederek hat ve matbaacılık eğitimi gördü. Suriye, Lübnan, Mısır, Hicaz ve Fransa'ya döştü. Kürt hayat tarzını ve kültürünü öğrenmek amacıyla hemen bütün Kürt bölgelerini gezdi. Millî kültür ve eğitimin gelişmesinde yayımcılığın önemini anladı ve bir matbaa kurmaya karar verdi. 1914'te Almanya'ya gidip 120 Osmanlı lirası ile Arapça basım harfleri ve küçük bir basım tezgâhı satın aldı. Ertesi yıl Halep'te faaliyete geçti; Arap harflerinde yer almayan Kürtçe ses karşılıkları için Farsça alfabeden yararlanıp yeni karşılıklar buldu ve Almanya'da bunlar için baskı kalıpları yaptırarak amatörcü de olsa kitap ve dergi basmaya başladı. O zamana kadar bazı Kürtçe kitap ve süreli yayınlar Arap harfleriyle baskı yapan çeşitli matbaalarda neşredilmişken bu matbaa daha sonra Irak ve İran'da Kürtçe baskı yapacak matbaalara öncülük etti. İlk olarak Şeyh

Ahmed-i Hânî'nin *Mem u Zin* adlı kitabını, ardından diğer bir kısım eserler yanında *Ararat, Kürdistan, Botân, Çiyâyî Kurmânc, Soran, Diyarbekir* gibi dergi ve gazeteleri bastı. 1925 Şeyh Said isyanıyla ilgili gelişmeleri de birkaç sayı çıkabilen *Diyarbekir* dergisinde tefrika etti. Bunun üzerine Halep'te fazla kalamayarak baskı alelerini Bağdat'a ve ardından Şeyh Ubeydullah Nehrî'nin Revândiz'e kaymakam tayin edilen torunu Seyyid Tâhâ ile birlikte oraya nakletti. Seyyid Tâhâ'nın altı ay sonra görevinden ayrılmasının ardından karşılaştığı maddî sıkıntılar ve yayınları sebebiyle defalarca yargılanmasına rağmen Zârî Kirmâncî adını verdiği matbaasının faaliyetlerini vefatına kadar sürdürdü. Kendisinden sonra kardeşi Giv Mûkriyânî, Çâphâneyi Kürdistan diye adlandırdığı matbaayı Revândiz'den Erbil'e taşıyıp 1977'de ölümüne kadar orada çalıştı.

Mûkriyânî, 1926-1932 yıllarında Revândiz'de aylık *Zârî Kirmâncî* adlı içtimai-siyasî-edebedî dergiyi yirmi dört sayı çıkardı. Derginin adını "zâr" (dil, lehçe; çığlık) kelimesine verilen farklı anlamlardan dolayı bazı araştırmacılar "Kürt dili / Kırmançî lehçesi" (M. Emîn Zekî, s. 373; Celilê Celil, s. 94; Hassanpour, s. 280; Edmons, XXIV [1937], s. 490; *EP* [İng.], V, 485), bazıları ise "Kürt çığlığı" (Hamilton, s. 237) şeklinde anlamıştır. İngilizler'in Irak Kürdistanı'nda stratejik bir yol yapımı projesini gerçekleştirmek amacıyla 1928-1932 arasında bölgede çalışan Yeni Zelandalı mühendis Archibald Milne Hamilton, bir süre kendisiyle dolaştığı ve bilgi aldığı Mûkriyânî'nin, matbaasında çıkardığı gazete için meşe ağacından kestiği levhalar üzerinde resimler oyup üstüne mürekkep dökerek baskı yaptığını, bütün yazım, çizim, baskı ve cilt işlerini bizzat kendisinin yerine getirmesi bakımından bunun dünyada bir ilk olduğunu, Bağdat hükümetinin Kürtçe'ye karşı duyarlılığından dolayı gazetenin sık sık yasaklandığını söyler (*Road*, s. 122-123,

Mûkriyânî

Mûkriyânî'nin çıkardığı *Zârî Kirmâncî* adlı gazetenin 21. sayısı

237; Hassanpour, s. 365, 368). Mûkriyânî, 1934'te Pîremerd'in Süleymaniye'de çıkardığı *Jiyân* gazetesinde ona yardımcı olduysa da bir süre sonra aralarında anlaşmazlık çıkınca Revândiz'e döndü. 1935-1936'da Erbil'de haftalık *Rûnakî* (Nur; 11 sayı; sahibi Şit Mustafa), 1943-1947 yıllarında Tevfîk Vehbî ile birlikte Bağdat'ta İngiliz Büyükelçiliği tarafından önce aylık, ardından haftalık olarak çıkarılan *Dengî Gîti Tâze* (Yeni dünyanın sesi) dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Bağdat'ta Alâeddin Seccâdî'nin çıkardığı *Gelâvêj* (1939-1949) dergisine yazılar yazdı. 20 Eylül 1947 tarihinde Bağdat'ta vefat etti, vasiyeti üzerine cenazesi Erbil'e götürülerek orada defnedildi.

Mûkriyânî'nin Kürtçe yanında Farsça, Arapça, Türkçe, Rusça, Afgan ve Hint dillerini, biraz İngilizce ve Fransızca bildiği, dinî ilimlerde, tarih ve edebiyat alanında geniş bilgi sahibi, maden, taş, ahşap oyma, hat sanatında ve mühür kazıma mesleğinde yetenekli olduğu kaydedilir. İpek böceği yetiştirmekle de uğraşmış, bu konuda bir de kitap yazmıştır. Macera dolu gezgin hayatı ve halkın içinde bulunduğu acıklı durum sebebiyle "Hüzni" lakabıyla anılmış, gazete yazılarında bunun yanında Dâmâv, Hadûk, Bêjen gibi takma adlar kullanmıştır. Tarih, siyaset, edebiyat, kültür alanındaki eserleri yanında çağdaş hikâye formunda eğitim amaçlı kısa halk hikâyeleri de kaleme almıştır. Mûkriyânî